

Lidia Michalska-Bracha

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Kilka uwag na temat inicjatywy „biblioteki syberyjskiej” w lwowskim Ossolineum

Problematyka artykułu koncentruje się wokół inicjatywy zorganizowania w lwowskim Ossolineum odrębnego działu gromadzącego pamiętniki i wspomnienia dotyczące dziejów Polaków na Syberii w XIX w. Z postulatem tym wystąpił jeszcze w okresie I wojny światowej Zygmunt Librowicz (1855–1921), badacz dziejów polskiej zsyłki na Syberii, autor klasycznej już dziś monografii pt. *Polacy w Syberii* (Kraków 1884). O wyborze Ossolineum na miejsce „biblioteki syberyjskiej” zdecydowało wiele czynników: rola samego Lwowa – „opiekuna Sybiraków” w upamiętnianiu polskiej zsyłki i funkcja miasta jako znaczącego ośrodka wydawniczego pamiętników z zesłania oraz centrum badań historycznych nad dziejami polskiej zsyłki w XIX w, przede wszystkim jednak pozycja lwowskiej księżnicy w dokumentowaniu polskiego dziedzictwa narodowego i polskiej kultury w dobie niewoli narodowej. Inicjatywa ta przypadła na trudny okres w dziejach lwowskiego Ossolineum. Z uwagi na brak dostatecznego potwierdzenia źródłowego trudno jest jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu do pomysłu Librowicza powrócono w latach międzywojennych.

Słowa kluczowe: biblioteka syberyjska, dzieje Polaków na Syberii, XIX wiek, dzieje Lwowa, historia Ossolineum, Zygmunt Librowicz, Michał Janik

Inicjatywa utworzenia „biblioteki syberyjskiej” w murach lwowskiego Ossolineum należy do zagadnień mało dotychczas rozpoznanych źródłowo. Z postulatem skompletowania w lwowskiej księżnicy wspomnień, pamiętników i innych pamiątek dotyczących dziejów Polaków na Syberii w XIX w. wystąpił jeszcze na początku XX stulecia Zygmunt Librowicz (1855–1921), publicysta, pisarz i wydawca. Librowicz pochodził z Warszawy. Po zakończonych studiach politechnicznych w Chemnitz i Dreźnie osiedlił się na stałe w Petersburgu. Tam zajmował się działalnością publicystyczną i wydawniczą oraz podjął pracę w wydawnictwie i księgarni Bolesława Maurycego Wolffa¹. Ten znany badacz dziejów polskiej zsyłki na Syberii o idei zorgani-

¹ A. Śnieżko, *Librowicz Zygmunt* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 292–293; tenże, *Librowicz Zygmunt* [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–

zowania w Ossolineum specjalnego działu gromadzącego pamiętniki syberyjskie pisał na łamach „Polskiego Kalendarza Piotrogrodzkiego na rok przestępny 1916” (w artykule *Pamiętniki syberyjskie*), ale samą problematyką zesłańcą zajmował się już dużo wcześniej i miał w tej dziedzinie spore doświadczenie. Jeszcze w latach 80. XIX w. opublikował na ten temat jedno z najważniejszych swoich dzieł – *Polacy w Syberii*, które ze współczesnej perspektywy badawczej uznaje się za klasyczną pracę z zakresu badań nad polską zsyłką².

Po latach o inicjatywie „biblioteki syberyjskiej” wspominał Michał Janik (1874–1948), historyk dziejów polskiej zsyłki na Syberii. W przeciwieństwie do Librowicza przez pewien okres swojego życia związany był ze Lwowem. Studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego, był współpracownikiem „Kuriera Lwowskiego” i „Wieku Nowego” oraz członkiem Rady Miasta Lwowa w latach 1909–1912³. Michał Janik, odnosząc się w końcu lat 20. XX stulecia do sprawy „biblioteki syberyjskiej” w lwowskim Ossolineum, z żalem stwierdzał, że pomysł Librowicza „daleki jest jeszcze od urzeczywistnienia”⁴. Historyk, poddając ocenie stan wiedzy i badań historycznych na temat losów Polaków na Syberii, stwierdzał, że problematyka ta nie została dotychczas należycie przebadana. Jego zdaniem zarzucenie inicjatywy Librowicza mogło poskutkować nieodwracalnym rozproszeniem i utratą wielu przykładów literatury pamiętnikarskiej dotyczącej Syberii i dziejów polskiej zsyłki. Obaj historycy byli świadomi niebagatelnego znaczenia literatury pamiętnikarskiej, wspomnień i relacji z zesłania w badaniach nad polską zsyłką na Syberii. Zarówno dzieło Librowicza, jak i Janika oparte były na analizie dostępnych im pamiętników i wspomnień, tych wydanych drukiem i rękopiśmiennych. Historycy podjęli się zresztą trudnego zadania jak najszerzego zestawienia zesłańczej literatury pamiętnikarskiej z XIX w., nawet tej zamieszczanej w tygodnikach i codziennej prasie, często niemożliwej wręcz do uchwycenia. Wiele zresztą pamiętników i wspomnień z różnych przyczyn nadal pozostawało w rękopisach w spuściznach prywatnych. Słusznie podkreślał w 1898 r. na łamach „Tygodnika Ilustrowanego” Henryk Wiercieński, powstaniec 1863 r. i zesłaniec, że: „Wiele opisów i pamiętników z owej epoki dopiero za dni naszych ukazuje się w druku, a zapewne niemała jeszcze ich

Łódź 1972, s. 515; A. Kuczyński, Z. Wójcik, *O pisarstwie Zygmunta Librowicza* [w:] Z. Librowicz, *Polacy w Syberii*, Kraków 1884 (reprint Wrocław 1993), s. I–LI.

² Z. Librowicz, *Polacy w Syberii*, Kraków 1884.

³ F. Bielak, *Janik Michał* [w:] PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 514–515; W. Hahn, *Michał Janik*, „Pamiętnik Literacki” 1950, s. 430–435.

⁴ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928, s. VII.

liczba leży w rękopisach i w przyszłości dopiero doczeka się szerszego rozgłosu. Przypuszczenia te opieramy na faktach coraz to nowego wydobycia jakiegogoś zapomnianego skryptu”⁵.

Librowicz właściwie jako pierwszy dokonał w swoim dziele *Polacy w Syberii* tak obszernego zestawienia bibliograficznego pamiętników, co z pewnością było przejawem rosnącego od końca XIX w. zainteresowania dziejami polskiej zsyłki. Widać to na przykładzie twórczości historycznej m.in. Agatona Gillera, Mariana Dubieckiego, Aleksandra Kraushara, Henryka Wiercieńskiego i wreszcie też Michała Janika, który jeszcze na wiele lat przed wydaniem *Dziejów Polaków na Syberii* podjął próbę omówienia dotychczasowej literatury pamiętnikarskiej na ten temat⁶. Historyk wielokrotnie podkreślał znaczenie literatury pamiętnikarskiej jako jednego z ważniejszych typów źródeł historycznych: „Pomiędzy źródłami historycznymi pamiętniki zajmują bardzo wysokie miejsce. Mają bowiem tę osobliwą właściwość, że zawierają równocześnie opowiadanie i spowiedź, spojrzenie na minioną rzeczywistość i jej odbicie w życiu duchowym pamiętnikarza”⁷. Należy zauważyć, że na znaczenie pamiętników syberyjskich wpływał w tym czasie dodatkowo brak dostępu ówczesnych badaczy do dokumentacji śledczo-sądowej oraz urzędowej korespondencji z zesłania. Materiał pamiętnikarski z wielu względów odgrywał więc rolę pierwszorzędną i musiał być wystarczającym źródłem w badaniach nad polską zsyłką⁸.

Istotna pozycja pamiętników, wspomnień i relacji z Syberii w badaniach nad dziejami polskiej zsyłki w XIX stuleciu przesądziła o przychylnym przyjęciu pomysłu Librowicza z lat I wojny światowej o zgromadzeniu pełnego zbioru rozproszonej literatury pamiętnikarskiej i innych pamiętek syberyjskich w lwowskiej księżnicy. O wyborze Ossolineum na miejsce „biblioteki syberyj-

⁵ H. Wiercieński, *Literatura Syberii*, „Tygodnik Ilustrowany” 1898, t. II, nr 47, s. 928.

⁶ A. Giller, *Opisanie Zabajkalskiej krainy*, Lipsk 1867; tenże, *Z wygnania*, Lwów 1870; tenże, *Spis Polaków będących w Usolu 1866–1868*, Poznań 1872; tenże, *Groby polskie w Irkucku*, Kraków 1864; *Lista wygnańców polskich do roku 1860 spisana przez Agatona Gillera* [w:] *Album Muzeum Narodowego w Raperswilu*, Poznań 1872; L. Tatomir, *Pamiętniki o Sybirze*, „Dziennik Literacki” 1865, nr 79–84; M. Dubiecki, *Osadcy w ziemi Mandżu*, „Tygodnik Ilustrowany” 1874; A. Kraushar, *Konfederaci barscy na Syberii*, Kraków 1895; H. Wiercieński, *Literatura Syberii*, „Tygodnik Ilustrowany” 1898, t. II, nr 46, s. 905, nr 47, s. 925–928; M. Janik, *Literatura polska syberyjska*, Lwów–Łączów 1907.

⁷ W. Lasocki, *Wspomnienia mojego życia*, t. 1, oprac. M. Janik, F. Kopera, Kraków 1934, s. I.

⁸ W. Śliwowska, *Dawne i nowe badania nad polskimi zesłańcami na Syberii-ich miejsce w historii i kulturze* [w:] *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, red. A. Kuczyński, Wrocław 1998, s. 265.

skiej” zdecydowało wiele czynników. Z pewnością przyczyniła się do tego rola Lwowa w upamiętnianiu polskiej zsyłki i funkcja miasta jako „opiekuna Sybiraków”. Lwów w okresie autonomii galicyjskiej stał się miejscem, w którym osiedlali się powracający z Syberii zesłańcy. Opiekę i schronienie znaleźli tutaj m.in. Benedykt Dybowski, Bronisław Szwarce, Aleksander Getritz, Bernard Goldman, Stanisław Barzykowski, ks. Aleksander Kieroński, Ludwik Zielonka. Wielu z nich pozostawiło po sobie pamiętniki i wspomnienia⁹. Nie jest to z pewnością fakt bez znaczenia. Pisał o tym po latach Aleksander Medyński, zwracając uwagę na szczególną rolę Lwowa – „opiekuna Sybiraków”: „W okresie ruchów zbrojnych na przestrzeni XIX w. i gdy ucichł brutalną przemocą zdławiony szcęk ich oręża, Lwów zawsze wierny serdeczną opieką i nadzwyczajną ofiarnością otaczał zawsze tych, którzy uchodząc przed zemstą zwycięskiego zaborcy, szukali schronienia na terenie Lwowa i Małopolski po burzliwym trudzie wojennego i wygnańczego żywota”¹⁰.

Lwowski ośrodek stał się także miejscem badań nad polską zsyłką na Syberii i ważnym ośrodkiem wydawniczym pamiętników i wspomnień z zesłania, publikowanych zarówno w formie odrębnych wydawnictw, jak i na łamach lwowskiej prasy codziennej i tygodniowej („Kuriera Lwowskiego”, „Dziennika Literackiego”, „Ogniska Domowego”, „Ruchu Literackiego” i innych)¹¹. W lwowskich oficynach wydawniczych ukazały się pamiętniki Benedykta Dybowskiego, Kornela Zielonki, Ludwika Zielonki, Bronisława Szwarcego, Agatona Gillera, Jana Nartowicza, Henryka Czaplickiego, Kazimierza Zienkiewicza, ks. Mikołaja Kulaszyńskiego i innych¹². Zresztą rękopis

⁹ W. Masiarz, *Lwów – opiekunem zesłańców syberyjskich i więźniów caratu* [w:] *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 4, red. K. Karolczak, Kraków 2002; M. Micińska, *Z obowiązku narodowej wspólnoty. Organizowanie pomocy dla zesłańców postyczniowych z terenu Monarchii Habsburskiej* [w:] *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim. Studia dedykowane Profesor Wiktorii Śliwowskiej*, red. E. Niebelski, Lublin–Warszawa 2008, s. 201–214.

¹⁰ A. Medyński, *Lwów opiekunem Sybiraków*, Lwów 1936, s. 5.

¹¹ L. Michalska-Bracha, *Syberyjskie losy Polaków w XIX wieku w historiografii polskiej (do 1939 roku)*, „Almanach Historyczny” 2015, t. 17, s. 11–27; W. Caban, L. Michalska-Bracha, *Lwów i lwowianie w służbie badań nad zsyłką Polaków na Syberię w XIX wieku* (w druku).

¹² A. Giller, *Z wygnania*, Lwów 1870; L. Jastrzębiec Zielonka, *Posielenie. Wspomnienia z Syberii*, cz. 2, „Ognisko Domowe” 1886, nr 95; K. Zielonka, *Wspomnienia z Syberii od roku 1863 do 1869*, Lwów 1886 (odbitka z „Ogniska Domowego”); tenże, *Wspomnienia z powstania 1863 roku i z życia na wygnaniu w Syberii*, Lwów 1913; M. Kulaszyński, *Trzy pisma z wygnania*, Lwów 1890 (wyd. II 1892); B. Szwarce, *Wspomnienia z Syberii*, „Kurier Lwowski” 1902, nr 331–332; H. Czaplicki, *Na drogach tułaczki* [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów 1903; F. Nartowski, *Powrót z Sybiru. Urywek z opowiadania pod tytułem „Z ław szkolnych na Sybir”*, oprac. przez J. Białynię Chołodeckiego [w:] *W czterdziestą*

pamiętnika ostatniego z wymienionych zesłańców do dziś przechowywany jest w zbiorach lwowskiego Ossolineum¹³, podobnie zresztą jak wspomnienia o podróży syberyjskiej Aleksandra Czekanowskiego w 1875 r. (obecnie już w zbiorach wrocławskich)¹⁴.

Wydawniczej roli Lwowa nie da się przecenić i to zarówno w czasie galicyjskiej autonomii, jak i w okresie międzywojennym. Do tych kwestii nawiązywał w latach 30. XX w. wspomniany już Aleksander Medyński, który pisał, że: „Przegląd bibliografii druków syberyjskich wskazuje na to, iż w zakładach drukarskich Lwowa z biegiem lat wyszło mnóstwo różnorodnych druków odnoszących się do martyrologii polskiej na Sybirze. Wydawnictwa różnego typu, zatem dzieła zbiorowe, rozprawy naukowe, a zwłaszcza dział pamiętnikarski Sybiraków, pochodzących nie tylko ze Lwowa, ale w dużym zastępie z innych dzielnic, wykazuje na swych kartach Lwów jako miejsce wydania. Cyfra tych wydawnictw jest bardzo liczna, co wskazuje na to, iż sprzyjały tym wydawnictwom pod każdym względem miejscowe warunki”¹⁵.

Wreszcie też o wyborze Ossolineum na miejsce „biblioteki syberyjskiej” zdecydowała przede wszystkim niekwestionowana pozycja lwowskiej księżnicy w dokumentowaniu polskiego dziedzictwa narodowego i polskiej kultury oraz jej rola w dobie niewoli jako biblioteki narodowej, w której gromadzone były druki z obszaru dawnej Rzeczypospolitej¹⁶. Jak podkreślał Kazimierz Tyszkowski, „W czasach niewoli Instytut Ossolińskiego był prawdziwą skarbnicą pamiątek narodowych, kędy płynęły ofiary z całej Polski i zagranicy, by przechowywać tu świadectwo minionej świetności w dziedzinie sztuki, pomnikach myśli i fantazji. To też stuletni wysiłek zgromadził zbiór pierwszorzędny, jedną z największych bibliotek w Polsce”¹⁷. Wizerunek Lwowa jako

rocznicę powstania styczniowego 1863–1903, Lwów 1903; B. Dybowski, *Wspomnienia z przeszłości półwiekowej*, Lwów 1913; tenże, *Pamiętnik dra Benedykta Dybowskiego od roku 1862 zaczawszy do roku 1873*, Lwów 1930.

¹³ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka. Oddział Rękopisów (dalej: LNNBU), zesp. 5: Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. 2957/II: „Buriaci stepu tunkińskiego. Wieś Jucka i pobyt w niej kapłanów rz. kat. wyznania od r. 1866–1875 przez ks. Mikołaja Kulaszyńskiego”.

¹⁴ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Rkps sygn. 4399/II: Zygmunt Aleksander Węglowski, „Wspomnienia o podróży Aleksandra Czekanowskiego na rzekę Olenek [na Syberii] w 1875” (dawne zbiory lwowskiego Ossolineum).

¹⁵ A. Medyński, *Lwów opiekunem...*, s. 8.

¹⁶ P. Sierżęga, *Kazimierz Tyszkowski (1804–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011, s. 60.

¹⁷ LNNBU, zesp. 54: Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, inw. V: Akta Dyrekcji ZNiO, sygn. 43: Akta Dyrekcji za rok 1925, k. 50–53, k. 8.

miasta stojącego na straży polskiej kultury narodowej wzmacniała też inicjatywa lwowskiej Rady Miejskiej z 1907 r., która postulowała przeniesienie do Lwowa zbiorów Biblioteki Muzeum Narodowego Polskiego w Raperswilu z uwagi na trudności finansowe raperswilskiej instytucji: „Podczas bowiem, gdy inne stolice Polski zachować zdołały mnogo pamiątek dziejowych, Lwów narażany na ustawiczne burze i kataklizmy dziejowe dopiero w ostatnim wieku mógł przystąpić do gromadzenia tychże pamiątek. Jakoż zgromadził ich sporo w murach swoich na pożytek narodu i polskiej nauki. Stołeczny charakter Lwowa i jego znaczenie w umysłowym i kulturalnym rozwoju dzielnicy Polski zapewniłyby zbiorom raperswilskim ogromną doniosłość i powszechną dla wszystkich dostępność tak pod względem naukowym, jak i kulturalnym”¹⁸. Dyskusje na temat przeniesienia zbiorów raperswilskich do Lwowa mocno odbiły się rezonansem w ówczesnej prasie lwowskiej z lat 1907–1912, ale są także dobrym przykładem na pokazanie istotnej roli lwowskich instytucji naukowych i kulturalnych, w tym Ossolineum, w dbałości o zachowanie polskiego dziedzictwa narodowego¹⁹.

Muzeum Narodowe Polskie w Raperswilu przejęło w dobie zaborów funkcję strażnika polskiej kultury na obczyźnie, gromadząc z pietyzmem pamiątki dotyczące polskich powstań narodowych, ale także dziejów Polaków na zesłaniu w XIX w., w czym wydatnie zasłużył się wspomniany już kilkakrotnie Agaton Giller. Zesłaniec i członek Rządu Narodowego 1863 r., okreśłany mianem „pierwszego historyka syberyjskiej Polonii”, jeszcze podczas pobytu na Syberii sporządzał notatki biograficzne o zesłanych Polakach, a niektóre z jego ustaleń, na przykład te dotyczące osób zesłanych do Usola i Irkucka, miały nieocenioną wartość dla badań nad dziejami polskiej zsyłki w XIX w.²⁰ Na ten temat gromadził z dużym poświęceniem dokumentację źródłową

¹⁸ *Sprawozdanie z Zarządu Muzeum Narodowego Polskiego w Raperswilu za rok 1907*, Raperswil 1908, s. 32–33.

¹⁹ *Sprawa raperswilska. Z obrad komisyjnych, Raperswil 11 sierpnia*, „Kurier Lwowski” 1911, nr 369 z 14 sierpnia, s. 2; „Słowo Polskie” 1911, nr 384 z 18 sierpnia, s. 2–3; 1912, nr 41 z 25 stycznia 1912, s. 8–9; nr 76 z 15 lutego, s. 8; nr 78 z 16 lutego, s. 8; nr 100 z 29 lutego, s. 8; nr 369 z 9 sierpnia, s. 3–4; „Kurier Lwowski” 1912, nr 363 z 9 sierpnia, s. 2–3; nr 367 z 12 sierpnia, s. 2–3; *O Raperswilu i muzeach w ogólności*, „Słowo Polskie” 1912, nr 341 z 24 lipca; E. Gałyga, *Polemika wokół Muzeum Narodowego Polskiego w Raperswilu i jego biblioteki w latach 1910–1911. Geneza, przebieg, następstwa*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, z. 1–2, s. 71–95.

²⁰ W. Śliwowska, *Z badań nad losami Sybiraków i ich puścizną*, „Kwartalnik Historyczny” 1990, R. 47, nr 1, s. 105; J. Fiećko, *Rosja, Polska i misja zesłańców. Syberyjska twórczość Agatona Gillera*, Poznań 1997.

w Muzeum Narodowym Polskim w Raperswilu²¹. Przeniesienie na początku XX w. zbiorów raperswilskich do Lwowa – być może do Ossolineum, jak chcieli tego niektórzy – mogło mieć wówczas duże znaczenie dla poszerzenia lwowskich dokumentacji historycznych z XIX w., w tym również dziejów polskiej zsyłki na Syberii.

Pomysł „biblioteki syberyjskiej” wpisywał się z pewnością w ogólną tendencję większego zainteresowania historyków dziejami XIX stulecia i historią współczesną, co w lwowskim środowisku historycznym zauważalne już było na przełomie XIX/XX w.²² Wreszcie też postulat „biblioteki syberyjskiej” stał się integralną częścią historycznych studiów nad dziejami polskich spisków i dziewiętnastowiecznych powstań narodowych²³. Wszystko to w naturalny sposób oddziaływało na Ossolineum, jego zbiory biblioteczne, rękopiśmienne i muzealne, choć tradycyjnie już w zainteresowaniach naukowych pracowników biblioteki dominowały epoki wcześniejsze, a wkraczanie w obszar dziewiętnastowiecznych tematów badawczych miało charakter pobocznych studiów²⁴.

Reasumując, należy podkreślić, że postulat Librowicza wpisywał się w pewnym stopniu w dostrzeganą już od końca XIX stulecia potrzebę bliższego poznania dziejów polskiej zsyłki i losów Polaków na Syberii, co stało się aktualnym postulatem badawczym w okresie międzywojennym²⁵. Inicjatywa ta przypadła na trudny czas w dziejach lwowskiego Ossolineum. Ewentualnej realizacji „biblioteki syberyjskiej” nie sprzyjały lata I wojny światowej, choć zbiory biblioteczne nie ucierpiały w jej wyniku, jak również lata wojny polsko-bolszewickiej i walk polsko-ukraińskich, które przyniosły realne zagroże-

²¹ W. Caban, L. Michalska-Bracha, *Agaton Giller (1831–1887). Członek Rządu Narodowego pierwszym historykiem powstania styczniowego* [w:] „Znak i karabin do ręki bierzem”. *Powstanie styczniowe i Rząd Narodowy 1863–1864*, Wrocław 2014, s. 21–30.

²² J. Maternicki, *Historiografia polska XX wieku*, cz. 1: *lata 1900–1918*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1982; L. Michalska-Bracha, *Historia XIX wieku* [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów 2016, s. 329–346.

²³ L. Michalska-Bracha, *Między pamięcią a historiografią. Lwowskie debaty o powstaniu styczniowym (1864–1939)*, Kielce 2011.

²⁴ M. Gębarowicz, K. Tyszkowski, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie*, Lwów 1926; A. Fischer, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zarys dziejów*, Lwów 1927; J. Trzynałowski, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1976. Zarys dziejów*, Wrocław 1967.

²⁵ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii...*, s. VII; M. Kukiel [rec.:] M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, „Kwartalnik Historyczny” 1929, R. 43, s. 115–117; S. Biegański, *Polacy na Syberii. Szkic historyczny*, Warszawa 1928; H. Wereszycki, *Okres 1865–1914 w powojennej literaturze historycznej*, „Przegląd Historyczny” 1937/1938, t. 34, s. 413.

nie dla lwowskiej księżnicy i jej zbiorów²⁶. Trudno jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu powracano do pomysłu Librowicza w latach 20.–30. XX w., a na ile jego realizacja była naturalną konsekwencją rozwijanych kierunków badań i historycznych zainteresowań pracowników lwowskiej księżnicy w gromadzeniu pamiętników dokumentujących polską zsyłkę w XIX w. Niestety, w dokumentacji źródłowej nie natrafiono na ślady podejmowanych dyskusji na ten temat w okresie międzywojennym, podobnie jak brak jest źródłowych wzmianek pochodzących z okresu I wojny o pomysł „biblioteki syberyjskiej”.

W latach międzywojennych lwowskie Ossolineum wielokrotnie podejmowało różne inicjatywy, które miały na celu rozwijanie bardziej szczegółowych kierunków naukowej działalności tej instytucji, po części wkraczających w obszar studiów nad XIX stuleciem. Tak było w przypadku zgłoszonej na zebraniu naukowym w 1925 r. koncepcji badań nad Słowiańszczyzną i wschodem Europy, czym jak twierdził Kazimierz Tyszkowski, nawiązywano do wcześniejszych tradycji Ossolineum w kwestii badań nad Słowiańszczyzną i stosunkami polsko-rosyjskimi²⁷. Podobnie rzecz się miała z podjętą w 1937 r. przez Ossolineum (we współpracy z Towarzystwem Naukowym i Polskim Towarzystwem Historycznym) inicjatywą gromadzenia zbiorów dotyczących dziejów Galicji w dobie autonomicznej, czym chciano nawiązywać do idei fundatora Ossolineum „pielęgnowania pamiętek przeszłości dla dobra Nauki i Narodu”²⁸. Do ściśle wiążących się z problematyką polskiej zsyłki na Syberii przedsięwzięć należała z pewnością inicjatywa ulokowania w lwowskiej księżnicy w 1930 r. Muzeum Zasłużonych Polek, którego eksponaty i archiwalia trafiły w 1939 r. przejściowo do zbiorów Ossolineum²⁹.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka. Oddział Rękopisów

²⁶ A. Fischer, *Zakład Narodowy...*, s. 72–75.

²⁷ LNNBU, zesp. 54: Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, inw. V: Akta Dyrekcji ZNiO, sygn. 43: Akta Dyrekcji za rok 1925, k. 50–53; J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów 2012, s. 77.

²⁸ BZNiO, Rkps sygn. 14070/II: Pisma dotyczące gromadzenia przez Ossolineum materiałów związanych z Galicją. Sprawozdania, protokoły, korespondencja, k. 9; P. Sierżęga, *Kazimierz Tyszkowski...*, s. 165–171.

²⁹ L. Michalska-Bracha, *Między pamięcią...*, passim.

- zespół 5: Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. 2957/II: „Buriaci stepu tunkińskiego. Wieś Jucka i pobyt w niej kapłanów rz. kat. wyznania od r. 1866–1875 przez ks. Mikołaja Kulaszyńskiego”.
 - zespół 54: Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, inw. V: Akta Dyrekcji ZNiO, sygn. 43: Akta Dyrekcji za rok 1925.
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu**
- Rkps sygn. 4399/II: Zygmunt Aleksander Węglowski, „Wspomnienia o podróży Aleksandra Czekanowskiego na rzekę Olenek [na Syberii] w 1875”.
 - Rkps sygn. 14070/II: Pisma dotyczące gromadzenia przez Ossolineum materiałów związanych z Galicją. Sprawozdania, protokoły, korespondencja.

Źródła drukowane

- Giller A., *Spis Polaków będących w Usolu 1866–1868*, Poznań 1872.
- Lista wygnańców polskich do roku 1860 spisana przez Agatona Gillera* [w:] *Album Muzeum Narodowego w Raperswilu*, Poznań 1872.
- Sprawozdanie z Zarządu Muzeum Narodowego Polskiego w Raperswilu za rok 1907*, Raperswil 1908.

Wspomnienia i pamiątki

- Czaplicki H., *Na drogach tulaczki* [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów 1903.
- Dubiecki M., *Osadczy w ziemi Mandżu*, „Tygodnik Ilustrowany” 1874.
- Dybowski B., *Pamiętnik dra Benedykta Dybowskiego od roku 1862 zacząwszy do roku 1873*, Lwów 1930.
- Dybowski B., *Wspomnienia z przeszłości półwiekowej*, Lwów 1913.
- Giller A., *Groby polskie w Irkucku*, Kraków 1864.
- Giller A., *Opisanie Zabajkalskiej krainy*, Lipsk 1867.
- Giller A., *Z wygnania*, Lwów 1870.
- Kulaszyński M., *Trzy pisma z wygnania*, Lwów 1890 (wyd. II 1892).
- Lasocki W., *Wspomnienia mojego życia*, t. 1, oprac. M. Janik, F. Kopera, Kraków 1934.
- Nartowski F., *Powrót z Sybiru. Urywek z opowiadania pod tytułem „Z ław szkolnych na Sybir”*, oprac. przez J. Białynię Cholodeckiego [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów 1903.
- Szwarcze B., *Wspomnienia z Syberii*, „Kurier Lwowski” 1902, nr 331–332.
- Tatomir L., *Pamiętniki o Sybirze*, „Dziennik Literacki” 1865, nr 79–84.
- Zielonka Jastrzębiec L., *Posielenie. Wspomnienia z Syberii*, cz. 2, „Ognisko Domowe” 1886, nr 95.
- Zielonka K., *Wspomnienia z powstania 1863 roku i z życia na wygnaniu w Syberii*, Lwów 1913.
- Zielonka K., *Wspomnienia z Syberii od roku 1863 do 1869*, Lwów 1886, (odbitka z „Ogniska Domowego”).

Prasa

- „Kurier Lwowski” 1911, nr 369 z 14 sierpnia; 1912, nr 363 z 9 sierpnia; nr 367 z 12 sierpnia.
- „Słowo Polskie” 1911, nr 384 z 18 sierpnia; 1912, nr 41 z 25 stycznia; nr 76 z 15 lutego; nr 78 z 16 lutego; nr 100 z 29 lutego; nr 341 z 24 lipca; 369 z 9 sierpnia.

Opracowania

- Biegański S., *Polacy na Syberii. Szkic historyczny*, Warszawa 1928.
- Bielak F., *Janik Michał* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964.
- Caban W., Michalska-Bracha L., *Agaton Giller (1831–1887). Członek Rządu Narodowego pierwszym historykiem powstania styczniowego* [w:] „Znak i karabin do ręki bierzem”. *Powstanie styczniowe i Rząd Narodowy 1863–1864*, Wrocław 2014.
- Caban W., Michalska-Bracha L., *Lwów i lwowianie w służbie badań nad zysłą Polaków na Syberię w XIX wieku* (w druku).
- Fiećko J., *Rosja, Polska i misja zesłańców. Syberyjska twórczość Agatona Gillera*, Poznań 1997.
- Fischer A., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zarys dziejów*, Lwów 1927.
- Gałyga E., *Polemika wokół Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu i jego biblioteki w latach 1910–1911. Geneza, przebieg, następstwa*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, z. 1–2.
- Gębarowicz M., Tyszkowski K., *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie*, Lwów 1926.
- Hahn W., *Michał Janik*, „Pamiętnik Literacki” 1950.
- Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów 2016.
- Janik M., *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928.
- Janik M., *Literatura polska syberyjska*, Lwów–Złoczów 1907.
- Kraushar A., *Konfederaci barscy na Syberii*, Kraków 1895.
- Kuczyński A., Wójcik Z., *O pisarstwie Zygmunta Librowicza* [w:] Z. Librowicz, *Polacy w Syberii*, Kraków 1884 (reprint Wrocław 1993).
- Kukiel M. [rec.:] M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, „Kwartalnik Historyczny” 1929, R. 43.
- Librowicz Z., *Polacy w Syberii*, Kraków 1884 (reprint Wrocław 1993).
- Masiarz W., *Lwów – opiekunem zesłańców syberyjskich i więźniów caratu* [w:] *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 4, red. K. Karolczak, Kraków 2002.
- Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 4, red. K. Karolczak, Kraków 2002.
- Maternicki J., *Historiografia polska XX wieku*, cz. 1: *lata 1900–1918*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1982.
- Medyński A., *Lwów opiekunem Sybiraków*, Lwów 1936.
- Michalska-Bracha L., *Historia XIX wieku* [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów 2016.
- Michalska-Bracha L., *Między pamięcią a historiografią. Lwowskie debaty o powstaniu styczniowym (1864–1939)*, Kielce 2011.
- Michalska-Bracha L., *Syberyjskie losy Polaków w XIX wieku w historiografii polskiej (do 1939 roku)*, „Almanach Historyczny” 2015, t. 17.
- Micińska M., *Z obowiązku narodowej wspólnoty. Organizowanie pomocy dla zesłańców postyczniowych z terenu Monarchii Habsburskiej* [w:] *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim. Studia dedykowane Profesor Wiktorii Śliwowskiej*, red. E. Niebelski, Lublin–Warszawa 2008.
- Pisulińska J., *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów 2012.
- Sierżęga P., *Kazimierz Tyszkowski (1804–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011.

- Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, red. A. Kuczyński, Wrocław 1998.
- Śliwowska W., *Dawne i nowe badania nad polskimi zesłańcami na Syberii – ich miejsce w historii i kulturze* [w:] *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, red. A. Kuczyński, Wrocław 1998.
- Śliwowska W., *Z badań nad losami Sybiraków i ich puścizną*, „Kwartalnik Historyczny” 1990, R. 47, nr 1.
- Śnieżko A., *Librowicz Zygmunt* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972.
- Śnieżko A., *Librowicz Zygmunt* [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972.
- Trzynadłowski J., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1976. Zarys dziejów*, Wrocław 1967.
- Wereszycki H., *Okres 1865–1914 w powojennej literaturze historycznej*, „Przegląd Historyczny” 1937/1938, t. 34.
- Wiercieński H., *Literatura Syberii*, „Tygodnik Ilustrowany” 1898, t. II, nr 46–47.
- „Znak i karabin do ręki bierzem”. *Powstanie styczniowe i Rząd Narodowy 1863–1864*, Wrocław 2014.

A few remarks on the initiative of the „Siberian library” in Lviv Ossolineum

Summary

This article discusses the initiative to organize a separate department in Lviv Ossolineum gathering diaries and memoirs concerning the history of Poles in Siberia in the 19th century. This postulate was put forward during World War I by Zygmunt Librowicz (1855–1921), a researcher into the history of Polish exile in Siberia, the author of classic monograph entitled *Polacy w Syberii (Poles in Siberia)* (Krakow 1884). Many factors decided about choosing Ossolineum for the seat of the “Siberian library”, namely the role of Lviv itself as a “protector of Siberian exiles” in commemorating Polish exile and the function of the city as a significant publishing center for diaries from the exile and a center of historic studies on Polish exile in the 19th century, and most of all the position of Lviv library in documenting Polish national heritage and Polish culture at the time of annexation. This initiative happened during a difficult time in the history of Lviv Ossolineum. Due to lack of sufficient source confirmation it is difficult to state firmly to what degree Librowicz’s idea was revived in the interwar period.

Key words: Siberian library, history of Poles in Siberia, 19th century, Lviv history, Ossolineum history, Zygmunt Librowicz, Michał Janik